

ԾԱՅ ԳՐԱԿԱՆ ՔՐՈՒՄ

Երբ գիտնանք ընտրեան ուժերը լա-
ւազոյն կերպով մեզ յարձարցնել, երբ
կասարկչագործենք արտադրելու միջոց-
ները ու աշխատութիւնը վերջին ծայր
խնայութեամբ սնեցունք, այն ատեն ար-
ուեստական ու բնական ինչ գեղեցկու-
թիւն որ կայ՝ ամեն միտքի մէջ իրաւա-
պէս մեծ սեղ մը պիտի լռեն:

ՀԵՐՊԵՐԴ ՍՐԵՆՍԸՐ

ՀԱՆԴԵՍ ԱՄՍՕՐԵԱՅ

ԳՐԱԿԱՆ, ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՒ ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ

Ա. ՏԱՐԻ 1/14 ԱՊՐԻԼ 1912 ԹԻԻ 10

ՀԱՅԵՐԿԻՆ ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ՉՈՐՄՀԱՐԻՐԱՄԵԱԿԸ

Արտի անխառն հրճուանքով հայութիւնը կը պատրաստուի տօնել և յա-
ւելքօցնել այս աարի՝ հայերէն սպագրութեան ջոհնախորամեակը:

Ճակատագրային անողոք դարձուածքով մը կաշկանգուժի խաչափայտին
վրայ բեւեռուած հայ միտքը ազատ թռիչքներ կառնէ հիմա, քաղաքակրթուած
ազգի մը ամբողջ յատկութիւններով և յարմարութիւններով սուրալու գէպի անց-
եալի այն կենսաւէտ և ազգաչէն վայրկեանը ուր առաջին անգամ հայ միտքը
փորձեց գաղափարի ճշմարիտ հաղորդակցութեան՝ սպագրութեան՝ օգուտը հասկնալ
և իւրացնել:

Անկէ տագին, մինչև մեր օրերը, հակառակ արտաքին ցեղաջինջ մեքե-
նայութիւններու, հակառակ քիչ մ'ալ մեր ներքին յատկանշական սխալանքնե-
րու, զարգացած, լուսաւորուած և մեր գոյութեան իրաւունքը վաստկած ենք:
և այսօր առանց ինքնախաբէութեան, կրնանք քաղաքակրթութեան ընդհանուր
պատմութեան մէջ հայ մտաւորականութեան գործօն դերը նշմարել, որչափ չենք
կրցած ունենալ հայ ազգի գոյութեան ժամանակամիջոցէն մինչև հայերէն տպա-
գրութեան սկզբնաւորութիւնը:

1912 տարիին պարգեւած այս ուրախառ իթ մատուորական տօնախմբութիւնը

մեզ համար պէտք է բանալ վերականգնութեան նոր շրջան մը, անսայթաք հետեւելու համար քաղաքակրթութեան յառաջդիմական թափօրին, գաղափարական վսեմ և հիմնական սկզբունքներով տոգորուած, մտաւորական նորանոր լոյսերով գօտեպնդուած :

Փողովուրդներու և ազգերու կատարելագործման և անոնց մտաւորական և բարոյական զարգացման առաջին և գլխաւոր ազգակը տպագրութիւնն է եղած : Այս ինքնացայտ ճշմարտութիւնը նսեմացնող ոչ մէկ գիւտ կամ հնարում տակաւին գոյութիւն չունի :

Դժբաղդարար անցեալին մէջ պէտք եղածին պէս չենք օգտուած տպագրութեան շնորհած յառաջդիմական պատուատու մեներէն . ներկային մէջ ալ չենք ցուցնիր բաղձացուած գիտակցութիւնը . բայց ժամ է որ ողջունենք վերազարթնումի արշալոյսը և ճամբայ ելլենք աւելի կորովի և աւելի հաստատ քայլերով, դէպ ի մտաւորական հիմնական և առողջ կատարելութիւն :

Օգտակարութենէ զուրկ չենք կարծիր տպագրութեան ընդհանուր պատմութեան՝ քանի մը համառօտ աողեր նուիրել, հայերէն տպագրութեան վրայ խօսելէ առաջ :

Միջին դարու վերջերը գիտութիւններու և ուսմանց վերազարթնումը արդէն սկսած էր ծիլեր արձակել եւրոպական մտաւորականութեան ընդունակ տարրերուն մէջ : Դաստիական գրականութեան սէրը և ճաշակը կամաց կամաց կը կենդանանար, Պատմութիւնը մեզ կը ցուցնէ թէ մտաւորական այս յեղաշրջումը աւելի շեշտուեցաւ երբ գիտնական Հելլենացիներ, ստիպման տակ, ապաստանեցան Իտալիոյ և Արեւմտեան Եւրոպիոյ կողմերը, տանելով իրենց հետ դաստիական գրականութեան ամբողջական գանձերը :

Վերազարթնումի այս սկզբնաւորութիւնը՝ մոռացութեան դատապարտուած ձեռագիրները պրպտելու, զանոնք հանրութեան մօտէն ծանօթացնելու փափաքը արժարձեց մտաւորականներու մէջ և քիչ ժամանակուան մէջ Յոյն և Հռոմէական գրականութեան ընտիր էջերը ի սպաս դրուեցան հանրային գրական և մտաւորական ճաշակը զարգացնելու համար : Ընդհանուր աշխարհի տարածելու միջոցները խորհուեցան, ծրագրուեցան և այսպէս հնարուեցաւ տպագրութիւնը, բարձրանալով այսօրուան հզօր գիրքին, իբրև գլխաւոր և առաջին գործիքը քաղաքակրթութեան յառաջդիմական ոգիին, մարդկային զարգացման արդիւնաւոր յեղաշրջման :

Տպագրութիւնը շատ իրաւամբ «արուեստներու և գիտութեանց թանգարանը» կոչուած է :

Անոր միջոցաւ իւրաքանչիւր արուեստ և գիտութիւն պահած է իր պատմութեան հտրազատ և ճշգրիտ տեղեկութիւնները և մանրամասնութիւնները՝ մինչդեռ պարմանալի է որ տպագրութեան հնարումին գրական և վաւերական արձանագրութիւնը կը պակսի տակաւին :

Տասնեւերորդ դարուն մէջ կար կաղապար-տպագրութիւնը (Block-printing) այսինքն փայտի վրայ փորագրուած ամբողջական գրութիւններու տպագրական ձեւը, ինչ որ արդէն գործածական էր նաեւ առեւտուրի վերաբերեալ ապրանքներ գործմահարելու, արջառներ խարանելու համար :

Մօտաւորապէս 1420ին, Laurence Coster հնարեց շարժական տուներ և

John Gutemberg կատարելագործեց մետաղէ թափուած գիրերու գործածութիւնը ընդհանրացընելով:

Շատեր այս մասին տարակարծիք են: Ոմանք կընդունին թէ Laurence Coster մեծիայն փայտագրութիւնը (xylographie) հնարեց և John Gutemberg շարժական գիրերը: Նոյն իսկ պատմութեան մէջ կը կարդանք թէ, երեք քաղաքներ Harlem, Mentz և Strasburg հակաիրութիւններ ունեցած են իրարու դէմ: Իւրաքանչիւրը ապագրութեան հնարումի պատիւը իրեն յատկացնելու նախանձախընդրութեամբ:

Gutembergի տպարանէն լոյս տեսած է, մօտաւորապէս 1455ին, Մագարեկի Ս. զորքը կոչուած և լատիներէն լեզուով գրուած առաջին գիրքը: Յիշեալ գիրքը կարտինալ mazarinի քովէն գտնուած ըլլալուն համար այդպէս անուանուած է:

1457ին դարձեալ Gutembergի տպարանէն հրատարակուեցաւ Լատիներէն Սաղմոս մը, որ առաջին քուսակս կրող գիրքն է:

Իսկ թղթին երկու կողմն ալ տպագրուած առաջին գիրքը՝ լատիներէն և գերմաներէն լեզուով գրուած Աստուածաշունչ մ'է, 1460ին հրատարակուած:

Պալով հայերէն տպագրութեան՝ շարժական տառերով առաջին տպագրութեան հաւանական տարին 1512ը կընդունուի այսինքն տպագրութեան հնարումէն մօտաւորապէս իննսուն տարի ետքը:

Առաջին տպագրուած գիրքը եղած է Պարզատոմարը, իսկ յաջորդաբար լոյս ընծայուած են, 1513ին, Պատարագատեար, Ուրբաթագիրք, Տաղարան և Աղթարք:

Այս հինգ գրքերէն առաջինը՝ Պարզատոմարը, տպագրուած է 1512ին: Ռուսահայ բանասէրներու մէջ թուականի ճշգրտութեան մասին հակասական կարծիքներ գտնուեցան վերջերս և վայրկեան մը վիճարանութիւնը գերազգընուած վիճակ ստացաւ: Ս. Մալխասեանց կը պնդէր թէ վերայիշեալ 5 գիրքերը շարժական տպագրութեան արդիւնքներ չեն այլ պարզապէս փորագրութիւններ: Հետեւաբար ոչ 1512ին և ոչ ալ 1513ին հայերէն տպագրութիւններ չեն եղած: Իսկ Լէօն և Արշ. Յարութիւնեանը կընդունէին թէ այս գիրքերը կիւղէնպէրկեան միջոցաւ տպագրուած հրատարակութիւններ են: Հակասական կարծիքները իրարու դէմ այնքան լարուեցան որ, վիճարանութիւնը բանասիրական գոյն ունենայլէ գաղբեցաւ և զիրար անուանարկելու, տարբեր նպատակներ նշմարելու չափ յառաջ գացին, բան մ'որ անշուշտ շատ անխորժ տպաւորութիւն թողուց հետաքրքրուողներու վրայ: Իրականութեան մէջ երկու կողմերն ալ գրեթէ անվստահօրէն կը շարունակէին իրենց փաստարանութիւնները:

Բանասիրական խնդիրներու մէջ, կը պահանջուի որ իւրաքանչիւր առաջադրուած փաստ կամ ապացոյց ունենայ հիմնաւոր ճշգրտութիւն, ապա թէ ոչ ապագայ լուսարանութիւններու զժողարութիւն կը պատճառէ, և վնասակար ըլլալէ զատ ուրիշ ոչ մէկ բանի կրնայ ծառայել:

Չէր սպասուեր անշուշտ որ Պ. Աս. Մալխասեանցի պէս, հեղինակաւոր բանասէր մը, առանց մասնագիտական փաստերու վրայ հիմնուած ըլլալու անճիշդ վերագրութիւններ յայտնէր հայ տպագրութեան տարեգրութիւնը խախտելու աստիճան վստահ պատճառաբանութեամբ մը: Պ. Լէօն, Ռուսահայ ծանօթ

գրականագէտն ալ, նոյն անվտան հմտութիւնը կը ցուցնէ հայ տպագրութեան առաջին հրատարակութիւններու մասին, անոնց շարժական տառերով տպագրուած ըլլալը ընդունելով հանդերձ: Որովհետեւ իր սա տողերը «Այդ մամուլի տակից դուրս եկող ամէն մի բան, լինէր դա շարժական տառ թէ անշարժ տառակ, սպագրութիւն էր» բացայայտ կերպով կը խօսին թէ իր համոզումն ալ կասկածի տակ էր այդ հինգ գիրքերուն զուտ շարժական տպագրութիւն ըլլալուն կամ չըլլալուն վրայ:

Վիեննայի Մխիթարեան Հ. Ն. Ակինեանի բանասիրական յօդուածը ամեն ինչ փարատեց, ցուցնելով որ՝ տառերու ետ կամ առաջ դասաւորութիւնը և գլխիվայր չըլեալ վիճակը չկրնար պատահիլ փորագրութեանց մէջ: Եւ երկու կողմերն ալ համոզուեցան թէ 1512-1513 թուականներուն մէջ հրատարակուած 5 գիրքերը իսկապէս շարժական տպագրութիւններ են:

Հետեւաբար 1512 թուականը ճշդուեցաւ իբր հայերէն տպագրութեան առաջին տարին:

Ահա չորս հարիւր տարի վերջը այսինքն մեր 1912 տարիին, ընդհանուր հայութիւնը կը պատրաստուի տօնել հայերէն տպագրութեան չորսհարիւրամեակը:

Յանկալի է որ այս տօնը չունենայ այն սովորական տօներու հանգամանքը որոնք ոչինչ ունին իրենց մէջ նուիրական և վսեմ, ազգի մը բարգաւաճման և մտաւորական զարթնումին մօտէն աստարով:

Տպագրութիւնը՝ ինչպէս ամեն ժողովուրդներու նոյնպէս Հային համար եղած է քաղաքակրթական այն հզօր գործիքը որ մտքի կաշկանդումները փարատած է, գաղափարի միութիւնը զօրացուցած է:

Պէտք է մեր մէջ արթնցնել և արմատացնել տպագրութեան այն նուիրական օգտակարութիւնը որու միջոցաւ գաղափարները կենդանի ուժեր կը դառնան, և անհատական ուժերու միութիւնը՝ կ'ընդհանրանայ և կը զօրանայ:

Քաղաքակրթութեան այս զօրաւորագոյն ազգակին կը պտրտինք մեր այսօրուան քիչ թէ շատ զարգացեալ վիճակը, կարծէ որ զայն տօնենք ամբողջ մեր մտաւորականութեան արժանի յայտնութիւնները կ'ընդունելով ի յիշատակ հայերէն տպագրութեան չորսհարիւրամեակին և նուիրագործենք զայն տպագայսերունդի յառաջդիմութեան վերագործումի փառքովը:

ԶԱՐԵՆ ԿԱՐԱՊՕ

